

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ: ПІДСУМКИ І ВИКЛИКИ

Підсумки минулих двадцяти п'яти років сигналізують про нові явища в українській історіографії, яка перебуває на стадії глибокої трансформації, що є результатом ряду явищ. Вони охоплюють саму історіографію в розумінні її творців, а також історичних праць. Окрім того, вони стосуються й істотних переоцінок у сфері взаємозв'язку між академічною історіографією та суспільним життям і відповідають глибоким змінам, яким, як бачимо, підлягає місце історичного знання в інтелектуальному інструментарії сучасної людини.

Сьогодні світ став цілком іншим й змінилась конкурентоздатність історичного знання. Йдеться про сучасну епоху глобалізації та інформатизації, велику кількість даних та інформації і доступ до неї з будь-якого місця. Характерне для минулих років прискорення історичних процесів принципово змінило статус і завдання історіографії.

Намагаючись визначити зміни в суспільно-політичному ландшафті, які супроводжують розвиток історіографії, можна вказати на пожвавлення у здобуванні вигоди з минулого, вигоди політичної, туристичної та торговельної. У сьогоднішньому світі минуле стає товаром, який конкурує з іншими благами і до певної міри підлягає таким самим правилам ринку, як інші доступні на ньому продукти. Така ситуація спричиняє комерціалізацію історії, а в результаті часто гонитву за сенсацією, схиляння перед закріпленими у свідомості суспільними стереотипами, спрощення і категоричність історичної аргументації.

Кризи української історіографії немає, натомість можна говорити про кризу окремого історика. Мається на увазі його творча лабораторія, використання ним різних дослідницьких методів,

вміння актуалізувати свою тему, цікавий і доступний стиль написання, цілісне бачення проблеми, використання джерел з різною оцінкою, неупередженість, опір на факти, знання контексту тощо.

Американський теоретик історії А.Мегілл виокремлює три основні типи історіописання: афірмативне (яке прагне бути фундаментом сучасної ідентичності та суспільного ладу), дидактичне (яке прагне давати конкретні поради сучасності та майбутньому) та критичне (зорієнтоване насамперед на критичне осмислення минулого та традиції¹).

За сучасних умов суспільно-політичного життя України вітчизняна історична наука набуває світоглядного змісту, виконуючи не лише наукові, а й соціокультурні функції (почуття громадянства, історична пам'ять, критичне мислення, формування в суспільстві об'єктивної картини про минуле). Здобутки академічної історичної науки, які часто не виходять за межі вузького кола науковців, повинні стати надбанням усіх громадян, і в першу чергу – молодого покоління. Легітимаційна функція історіографії передбачає те, що вона відіграє важливу роль у становленні держави, формуванні нації. Історія стає інструментом зовнішньої політики, коли показує природу української державності для міжнародного товариства. Наукова функція історіографії полягає у боротьбі з псевдонауковими працями, міфологемами. Суспільно-виховна функція виступає засобом формування національної свідомості народу, виховання моральних людей, патріотів своєї країни.

Із світоглядною функцією історіографії пов'язане формування системи цінностей, орієнтирів та потреб, сталість інтересів суспільства, морально-правовий клімат у державі. Реконструкція явищ минулого може дати ключ, алгоритм до моделювання сучасних і майбутніх процесів, соціального прогнозування, передбачення перспективних наслідків тих заходів, які здійснюються сьогодні².

За часи незалежності українська історична наука стала інтегральною частиною світової історіографії. Найголовнішим чинником розвитку української історіографії залишається деідеологізація історичної науки, розкутість думки, свобода науко-

вої творчості і вибору світоглядних позицій. Відбулися докорінні зміни в оцінці тих чи інших подій української історії. Насамперед йдеться про повне переосмислення історичних праць радянського минулого й самої історії комуністичного тоталітарного режиму. З'явилося чимало цікавих і оригінальних наукових праць, що демонструють нові дослідницькі прийоми та методики осягнення історичного минулого. В той же час багато праць виконані на досить низькому науковому рівні.

Позитивними рисами сучасної історіографії є входження національної науки до європейського і світового наукового простору (гранти, стажування, доступність літератури, наукові контакти, освіта за кордоном, використання новітніх інформаційних технологій). Важливою ознакою є формування нового стилю історіографічного мислення, розмаїття методологій, науковий прагматизм, орієнтація на сучасний ринок ідей³.

Історичні дослідження в Україні проводилися в умовах глибоких суспільно-політичних, ідеологічних, інтелектуальних та свідомісних змін. У перші роки незалежності отримала поширення схема національної історії, а основі якої знаходилися методологічні постулати кінця XIX – початку XX ст. (схема М. Грушевського). Відбулося явище, яке можна назвати «націоналізація історії», яке мало як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних можна віднести такі як різке посилення уваги до історичних джерел, які в минулому були під забороною, звільнення від фальсифікацій численних явищ і подій минулого України. Негативні: спрощене, позанаукове, публіцистичне ставлення до історії, різке зниження фаховості і критичного ставлення до історичної продукції⁴.

Протягом 1990-х рр. відбувся кардинальний перегляд радянської, а почасти й імперської історії, які заступили національні візії. Старше покоління виховувалося в «системі» й частина його звикла до того, що була одна правда, тому потрібно перекинутись на іншу правду. Звичайно, етнодержавницька легітимізація породила й вироблення своєрідних, іноді вельми примітивних елементів національного канону історіописання. Нині до складників чи елементів цього канону, на думку його критиків, відносять національно-державницьку актуалізацію,

ритуальну апеляцію до патріотичних настанов або історичної правди, чорно-білу аксіологію чи полярні ціннісні настанови, переважання описовості, насамперед процесу – подій та фактів, порівняно з проблемним акцентуванням або інтерпретацією⁵.

Саме зміну стилістики класової боротьби на мову «національного відродження» і сприйняли більшість істориків як зміну методології. Звісно, були й інші моделі: зосередження на фактографії, що ґрунтується на вірі в можливість відтворити історію «як вона є», та переконаності в передчасності методологічних дискусій в українському контексті⁶. «Національна парадигма» української історії – гранднаратив, що зосереджується на боротьбі української етнічної нації за власну державу, – замінив радянські моделі «соціалістичного будівництва» і «дружби народів». Національна парадигма також добре відповідала ідеологічній позиції молодого української держави протягом більшої частини 1990-х рр.⁷.

Українські історики (О. Головка, Л. Таран, О. Реєнт, І. Колесник, Г. Касьянов) констатували кризу історіографії як галузі наукового знання в Україні. Здебільшого її пов'язували з позбавленням історичної науки від ідеологічної та інституційної спадщини радянського часу і методологічним хаосом, який витворився внаслідок неготовності багатьох істориків вести діалог із західними вченими на фаховому рівні.

Український історичний канон поступово позбавляється неоромантичних рис і більше звертається до фахового аналізу на базі опрацювання історичних документів. Цьому сприяє багато чинників, передусім відкритість українського історіографічного простору для різних поглядів і методологій, ознайомлення з якими супроводжується «індивідуальними і колективними відкриттями». Багато в чому це зумовлено фактом навчання і стажування нових поколінь істориків у західних наукових центрах США, Великої Британії, Німеччини тощо. Неабияке сприяння в цьому всі роки надає українська діаспора, передусім Український науковий інститут Гарвардського університету (США), Кафедра історії України Університету Альберти (Канада) тощо. Чимало українських істориків скористалися з польських стипендій і грантів, нагород Американської ради наукових товариств, фондів Фулбрайта і т.д.

На сьогодні утвердились різні методологічні принципи – від класичного позитивізму до постмодернізму з використанням міждисциплінарних підходів, можливостей методів інших наук для вивчення конкретної проблеми. Сучасній українській історіографії все ще властивий дефіцит на фахівців і авторитетні наукові школи з історії зарубіжних країн, повільно засвоюється цивілізаційна модель світової історії, модерні й постмодерні методологічні орієнтири на досягнення культурно-духовних цінностей інших народів в антропологічному вимірі. Більшість середовища істориків характеризує добре вкорінений традиціоналізм у методологічній сфері, небажання вивчати нові дослідницькі терени і переходити межі дисциплін.

З кінця 1990-х – початку 2000-х рр. розпочалося впровадження нових бачень, концепцій і теорій при вивченні історичного минулого, застосування західних епістемологічних зразків і дослідницьких стратегій. Відбулися своєрідні змагання між націоцентричними, культурно-антропологічними, постмодерністськими образами минувшини. Міждисциплінарний підхід став неодмінною складовою модерних праць, при написанні яких використовували методологічний арсенал інтелектуальної історії, наукознавства, філософії, культурології, політології, етнології, соціології, соціальної психології та ін.

Упродовж 2000-х рр. чимала частина української історичної наукової спільноти різною мірою інтегрувалася в розмаїті форми міжнародної співпраці та проекти. Визнані історики мали і мають практично необмежені можливості виїжджати для досліджень за кордон; праці багатьох із них перекладають на головні для науковців європейські мови, а їхні розвідки включають до авторитетних збірників. Я. Грицак, О. Толочко, Г. Касьянов друкують найновіші праці за міжнародної підтримки в Україні чи за її межами та часто викладають за кордоном.

В українській сучасній історіографії так і не дійшло до ґрунтовної дискусії на тему постмодерної критики історії. Більшість історичного середовища неохоче приймає ці методологічні новинки. Постмодернізм передбачає відмову від «метаоповідей», бачення світу крізь призму однієї провідної ідеї, дроблення картин реальності як прояву суб'єктивності. Окрім того, це

акцент на культурному плюралізмі як основі для соціального співжиття людей і спільнот.

Має рацію І. Колесник, яка відзначила, що українська історіографія знаходиться на межі двох протилежних наукових парадигм: модерну і постмодерну. Засадничими для історичної науки доби модерну є подієво-діяльнісне сприйняття минулого за схемою: подія-вчинок-людина. Минуле конструюється у таких категоріях як «формація», «цивілізація», «народ», «нація», «державна», «революція». Одним з основних постулатів постмодернізму вважається плюралізм, ідея мультиголосся, відсутність ієрархії цінностей і лідерства. Тут діє формула: «скільки істориків, стільки історій». У центрі стоїть локальний наратив, національна історія. Відбувається нова рецепція поняття «культури», яка є єдиним простором, що пронизує всі сторони життя суспільства⁸.

Ознаки постмодернізму в історії виокремив В. Підгаєцький. Зокрема, це такі: 1) історія як проблема змісту наратива; 2) визнання неможливості отримання «позитивного» знання, тобто неможливості з'ясування того, що насправді було колись з людиною; 3) орієнтація на провідну роль літературно-лінгвістичних методів дослідження «історичних» наративів, на імперативну роль мови у цих дослідженнях; 4) у центрі уваги – не минуле людей, а текст; 5) інтерпретація передують фактам і створює їх; 6) історія як література «підкоряється законам і нормам» літературного дослідження⁹.

Деструктивні риси постмодернізму в українській історичній науці прослідкував Я. Дашкевич, серед яких: 1) руйнування межі між історичним дослідженням та белетристикою; 2) десцієнтизація науки, яка досягла високого рівня дискредитації і деструкції дослідницького ремесла; 3) дискредитація макроісторії на користь мікроісторії; 4) надання переваги фрагментарним або незавершеним працям; 5) вишукування позасоціальних і позаполітичних причин для пояснення соціальних явищ; 6) проголошення кінця історії та історіографії; 7) руйнування національної історії та ін.¹⁰

Загалом мені імпонує збалансованіша позиція, яка не відкидає потреби нових підходів, але розглядає їх радше як

доповнення, а не як замітник традиційних способів історіописання. Потрібно підкреслити свободу, розкутість та інтелектуальну незалежність в сучасній українській історіографії. Історик користується будь-якими методами і різноманітними шляхами йде до мети, яку перед собою поставив.

Аналізуючи український гранд-нарратив, можна говорити про існування трьох великих способів писання історії: 1) старого радянського, 2) нового національного (що в багатьох випадках продовжує традиції дорадянської історіографії), 3) найновішого, що радикально заперечує радянську схему, але водночас ставить під сумнів наукову вартість національної парадигми і пробує писати історію по-новому. Багато істориків пробують поєднувати між собою ці типи¹¹. Ще у 1995 р. М. фон Гаген у своїй статті «Чи має Україна історію» казав про те, що саме плинність кордонів, взаємопроникність культур, історично багатоетнічне суспільство можуть перетворити українську історію на дуже сучасне поле досліджень.

На сьогодні створено нову концепцію історії українського народу, яка враховує всі фактори: економічні, політичні, соціальні, інтелектуальні, людські. В нинішніх умовах стає актуальною соціокультурна концепція українського історіографічного процесу, витвір якої можливий завдяки використанню міждисциплінарної методології та компаративістських узагальнень. Такий підхід дає змогу розглядати даний процес у контексті розвитку європейської та світової науки. Важливо поєднати так званий великий нарратив, тобто абстрактно узагальнені речі з конкретними людьми, моментами, діями.

В науковій спільноті вже майже десятиліття тривають суперечки про український гранд-нарратив і яким він має бути. Зокрема, українська історія, на думку І. Колесник, дає доволі рідкісний у розвинених європейських історіографіях шанс розглядати її в нових конфігураціях: не традиційних лінійно-еволюціоністських схемах державо- та націотворень, а з точки зору історичних розривів, квантів історичної екзистенції. Поєднання дослідницьких стратегій Модерну і Постмодерну, на її думку, створює нові можливості українського історичного дискурсу. Конструктивною може стати ідея української дер-

жавності, що має свої форми репрезентації в категоріях розриву, перервності, виникнення та занепаду, розмаїття форм та конфігурацій державного буття. Креативність ідеї української державності пов'язана із подоланням усталених стереотипів «напівколоніальної» свідомості (що побутує в термінах «поглинення», «возз'єднання», «інкорпорація», «окупація» українських земель Російською й Австрійською імперіями)¹².

Г. Касьянов критично налаштований щодо національної схеми українського історіописання і як альтернативу пропонує концепцію «транснаціональної історії», яка зосереджується на відносинах між культурами, суспільствами чи групами суспільств і свідомо долає кордони однієї культури чи країни. Ключовим є поняття «трансферу», яке передбачає зосередження уваги на процесах адаптації та засвоєння культурних благ¹³.

Цієї позиції дотримується і С. Плохій, який пропонує розглянути Україну як цивілізаційний і культурний кордон – тобто водночас як роздільну лінію та місток між Центральною та Східною Європою. Такий підхід успішно застосовували до історії інших країн Центральної та Східної Європи, зокрема, Польщі та Угорщини. Україна, на думку С. Плохія, у цю парадигму вписується краще від будь-якої іншої країни регіону, зважаючи на її розташування на перехресті не лише Східної та Центральної Європи, а й Східної Європи та Балкан, Середземномор'я та євразійських степів¹⁴.

Н. Яковенко вбачає написання українського гранд-нарративу через соціокультурний образ українського суспільства, представлення його як строкатого конгломерату соціальних груп та прошарків, у тому числі аристократів, шляхти, міщан, селян, а від часів, коли такі з'являються – й чиновників, буржуазії, робітників, врешті, тих-таки пролетарів. На її думку, має відбутись «олюднення історії» та її відкритість до Іншого. Важливими компонентами нарративу мають стати історія громадянського суспільства, історія ідей, історія повсякдення, тобто життєві колізії «маленької людини» та ін.¹⁵.

Я. Верменич вбачає синтетичну працю з історії України, ґрунтовану на відмові від схеми «знедоленого етносу», на відході від жорсткого лінійного детермінізму і перенесенні

дослідницької уваги від політичних процесів до домінант соціального буття людини. Особливо важливо, на її думку, застосувати регіональний підхід. Це має бути своєрідний синтез історії регіонів, міст, етнічних спільнот, розмаїття релігійних та інтелектуальних традицій¹⁶.

На думку К. Галушка, варто залишити «денационалізацію» цілком кваліфікованим вузьким фахівцям у їхніх вузькофахових академічних дослідженнях. Коли ж мова йде не про історію Давньої Русі, а про історію України, то народ заслуговує на зважену і розумну, суперечливу і дискутовану «національну історію», яка дасть місце в собі всім мешканцям української землі всіх часів. І всі вони з точки зору географії будуть «давніми українцями» (кримські татари, євреї, поляки, росіяни), так само як і предки сучасних етнічних українців¹⁷.

На мою думку, написання багатоетнічної історії не означає вихід за рамки національно-етнічної парадигми. Модель національної історії заснована на національній міфології, є необхідним складником національної ідентичності. Звісно, неможливо написати історію державних інституцій, економіки, торгівлі або міських центрів України, зосереджуючи увагу лише на українцях. Вони, безперечно, становили більшість у сільській місцевості, однак у містах, де переважали росіяни, євреї, поляки та німці, були в меншості. Написання багатоетнічної історії України є, звісно, одним зі способів подолати недоліки національного нарративу української історії.

В сьогоdnішню інформаційну епоху змінився й статус історика. Як зауважив свого часу П. Нора, настало «відчуження історика від його традиційної монополії на інтерпретацію минулого. Сьогодні історик аж ніяк не є самотнім виробником минулого. Він поділяє цю роль із суддею, свідком, медіа та законодавцем»¹⁸.

Сучасний світ дивиться на істориків з тієї перспективи, що люди хотіли би бачити в них не безсторонніх коментаторів чи кодифікаторів величі певної культури, нації чи класу, а радше перекладачів і посередників між ними. Окрім цього, це й спостерегти в дослідниках водночас експертів і суспільних терапевтів, які допомагали б суспільству «засвоїти» найдраматич-

ніші епізоди з минулого. Українські історики не зовсім вписуються в цю нову роль, так часто віддалену від норм, що функціонують у системі навчання та стосунках у науковому середовищі.

На мій погляд, сучасного історика характеризують такі риси:

1) повномасштабне, цілісне, а не фрагментарне висвітлення окремої проблеми чи періоду історії у форматі окремої книги/книг;

2) популяризація різними методами своїх здобутків;

3) вміння монетизувати свою роботу, тобто конвертувати свої знання у фінансові прибутки;

4) широта залучення методологічного інструментарію, в тому числі й найкращих здобутків західної науки;

5) міждисциплінарний підхід, використання інструментарію суміжних наук;

6) цікавий і доступний для пересічного читача стиль написання тексту;

7) комунікація з дослідниками схожої проблематики, рецензентська робота, звернення уваги до існуючих фальсифікацій у своїй науковій царині.

8) активна громадянська позиція і небайдужість до тих процесів, що відбуваються в країні.

За радянських часів істориків вважали протагоністами ідеологічного сектору, що надавало їм престижу і впливовості у радянській системі. Після 1991 р. зв'язок із політичною номенклатурою урвався й професія історика перестала бути такою престижною. Ситуація ускладнювалась й тим, що протягом 1990-х рр. підготовка нової генерації істориків на історичних факультетах та в аспірантурі здійснювалась по суті за старими навчальними планами і програмами, під керівництвом науково-педагогічних працівників, багато з яких, піддаючи критиці тоталітаризм, його репресивні злочини, не сприймали національно-державницьке трактування української історії¹⁹.

Сучасний історик знаходиться в доволі складній інтелектуальній та соціально-психологічній ситуації. Професія його не престижна, не модна, попит на фахових істориків невеликий. Дехто з них конвертує свої знання, досвід, фах у такі сфери

практичної й теоретичної діяльності, як політологія, соціологія, культурологія, політична кар'єра, бізнес. Пересічний історик відчуває внутрішній та зовнішній дискомфорт від того, що немає усталених норм та стандартів професійної діяльності, тобто схем, концепцій, методів, зрозумілих цілей, соціальної мотивації²⁰.

Окремо слід сказати про те, що у істориків, які працюють у вузах з існуючим великим педагогічним навантаженням, залишається недостатньо часу на наукову діяльність.

В основі типології українського історика я поставив такі чинники, як методологія, науковий стиль, світоглядний фактор. Окремі історики мають ознаки як одного, так і двох та більше типів:

1. Історик-позитивіст вірить в те, що прямує до відкриття абсолютної та незмінної правди і щоб наблизитися до неї, треба вичерпати усю наявну джерельну базу. У то же час він не часто запитує себе, чим є та правда і який її статус.

2. Історик-традиціоналіст. Це історик, який зосередився на фактографічному матеріалі українського минулого, джерелознавець. Він може бути як фахівцем вузької наукової проблеми, так і цілої епохи. Для нього характерне поверхове запозичення новітніх методологічних концепцій.

3. Історик-модерніст. Історик, який зорієнтувався на західну історіографію. У своїх працях активно використовує міждисциплінарний підхід, здобутки інших наук (філософії, соціології, політології, літературознавчої критики та ін.). Постмодерністські експерименти представлені переважно на ниві культурної, інтелектуальної і соціальної історії.

4. Історик-популяризатор. Він розповсюджує новітні академічні історичні знання у доступній формі для широкого кола людей. Це, як правило, автор науково-популярних праць різного формату з історії України здебільшого для учнів і студентів.

5. Історик-міфотворець. Це пошуковець сенсацій, «пересмикувач» фактів, для якого характерна белетристична форма оповіді минулого.

Щодо питання націєтворення істориків поділяють на примордіалістів (традиційних націоналістів) і модерністів (прихиль-

ників розгляду національностей як «уявлених» спільнот), або приналежність їх до обох категорій одночасно, чи до жодної з них.

Показовою рисою сучасної історіографічної ситуації є виникнення нового типу історика. Це невелика група сучасних інтелектуалів, які володіють мовами, інтегровані в європейський науковий простір, періодично стажуються за кордоном. Вони мають різноманітні джерела прибутків і достойні заробітки²¹.

Важливо, що окремі українські історики мають змогу стажуватися в західних університетах, що дасть їм можливість гідно презентувати українську історичну науку на загальнонаціональному і міжнародному історичному форумах. В окремих випадках українські дослідники отримують вишкіл у західних університетах і роблять кар'єру в інших країнах і є міцною єдиною ланкою між україністичними дослідженнями в Україні та поза її межами.

Є також тенденцією і те, що історики потрапляють у стан суспільної ізоляції, не беруть участі в суспільних дискусіях, закриваються у щораз вужчих темах, які цікавлять лише спеціалістів із цих проблем. Це може спричинити маргіналізацію наукового середовища і збільшення політичного тиску на історіографію.

З іншого боку, окремі історики окрім суто наукової діяльності активно беруть участь житті соціуму. Зокрема, це участь у телевізійних передачах, виступи на радіо, колонки у газетах, журналах. Це автори шкільних підручників і навчальних посібників, науково-популярних праць, розрахованих на масового читача, які можна побачити у багатьох книгарнях. Це приклад поєднання науковця, джерелознавця, популяризатора історичних знань, літератора.

Виклики, які стоять перед українськими істориками:

1. Низький рівень оплати праці істориків, як академічних так і вузівських. Фінансова скрута не дозволяє організувати сьогодні цілеспрямоване фінансування багатьох цікавих і перспективних проблем. Стоїть питання монетизації праць історика й пошуку джерел фінансування.

Окремі з них беруть активну участь у грантах. Серед найбільш популярних можна відзначити гранти таких організацій як: Міжнародний фонд «Відродження»(www.irf.ua), Програма академічних обмінів ім. Фулбрайта в Україні (www.fulbright.org.ua), Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (www.igex.ua), Проект Європейського Союзу: Національний Темпус/Еразмус+ (www.tempus.org.ua), програми, які координує НУ «Києво-Могилянська академія» (www.dfc.ukma.edu.ua), німецька академічна служба обмінів DAAD (www.daad.org.ua), Інститут Кеннана в Україні (www.kennan.kiev.ua), фонд В. Пінчука (www.pinchukfund.org/ua) та інші.

Актуальним стало видання істориками науково-популярних праць (серії книжок невеликого формату) з окремих питань історії України, розрахованих на широкого читача. Прикладом може слугувати серія видань «Про Україну з гонором і гумором», «Друга світова. Український вимір» та ін. Високою популярністю в країні користується видавнича серія «Невідома Україна». Слід відзначити й серію «Особистість і доба». Виходячи з того, що в ряді газет і журналів сьогодні є рубрики на історичну тематику, окремі вчені ведуть авторські колонки. Сюди можна віднести також платні історичні довідки для ЗМІ. Популярним в останні роки стало репетиторство, пов'язане з підготовкою учнів до ЗНО.

2. Розвінчування міфології українського минулого. За останні два десятиліття відбулося накопичення історичних знань із сильною емоційною складовою, які пропонують дуже спрощене, чорно-біле бачення минулого. Важливим завданням для істориків є обґрунтоване фактами і документами розвінчання псевдоісторії. Загалом фахова критика як органічний інструмент санації наукового знання в якісних формах лише формується. Наукова експертиза історичних праць проявляється через рецензії, культуру критики тощо. Гарний досвід в цьому сенсі має часопис «Український гуманітарний огляд».

3. Історія для істориків або історія для всіх. Для багатьох історичних праць спостерігається «важка мова» написання, стиль, який призводить до того, що працю читають у кращому разі фахівці з даної проблеми. Окрім того, більшість з праць має

завеликий об'єм. Як правило, середньостатистичний читач не читає книгу розміром більшу за 250–300 сторінок. Все це відбивається на тиражі книги. Отже, окрім науковості і достовірності потрібен ще й літературний талант, основи писемної майстерності, відповідні навички для того, щоб із сухої науки зробити цікавий текст. Існує теза про те, що «не важливо, що ти пишеш, а важливо як». В нашому випадку, важливо і що і як.

У книзі, якщо вона розрахована на широкий загал, буде більш доцільним використовувати терміни, зрозумілі всім. Засилля висловів взятих з літературної критики та постмодерністської філософії ускладнює прочитання. Окремі праці неможливо читати без відповідного словника. Але з іншого боку структуралізм таки певним чином вплинув на історичну професію, бо історики приділяють більше уваги культурним аспектам й обережніші стосовно категоричних висновків.

Отже, історія – це не тільки добре проведене дослідження, це також добре написана книжка. Стиль, спосіб викладу є неодмінною умовою доброї історії, він має відповідати тематиці. Власне, такі праці книжкового формату, побудовані й до того ж на різноманітному колі джерел, охоплюють проблему як цілість, вирізняються цікаво поставленими запитаннями і влучними відповідями.

4. Недостатній вихід істориків в online-середовище. Сучасна історична наука ще не має ефективних механізмів пропаганди своїх здобутків. Ситуація вимагає від наукового середовища розробити стратегічну програму експансії у Web-простір (створення сайтів окремих істориків, групи за інтересами (наприклад, істориків-медієвістів), блоги, історичні сторінки у Facebook та Twitter та ін. Інформаційним простором майже безроздільно заволоділи публіцисти, із «легкої руки» яких у суспільство вкидалися різноманітні сенсації, не вивірені факти й версії сумнівного ґатунку. Сайт Інституту історії України НАНУ поступово став одним з основних джерел, де можна знайти відповіді на різні дискусійні питання, спростована недостовірна інформація з різних аспектів історичного минулого. На сайті викладена 10-томна енциклопедія історії України, а також багато монографій і журнальних статей, збірників

документів, окремі дискусії. Окрім цього, Інститут відкрив на своєму порталі розділ «Історична публіцистика – Блоги». Серед інших історичних порталів слід відзначити такі як Історична правда, historians.in.ua та ін.

5. Відірваність сучасної історіографії від суспільно-політичних процесів в країні. Історична наука також має певною мірою тримати «руку на пульсі» суспільної думки і «гарячих тем». Реакція має бути швидкою і разом з тим спокійною. Потрібно виправляти фальшиві і тенденційні інтерпретації історії України. Історіографія повинна оперативно давати оцінку тим процесам і явищам, які відбуваються в країні сьогодні, а не віддавати це на відкуп журналістам і політичним оглядачам, проводити паралелі з історичним минулим. Оскільки стабільна держава громадянська (політична) нація перебуває на стадії формування, історична наука має долучитися до цих процесів.

6. Недостатня популяризація історичних знань. Зокрема, це недостатня кількість науково-популярних праць, розрахованих на масового споживача. Історик має максимально і в різний спосіб донести інформацію про вивчені питання до тих, хто має більш неадекватні уявлення про минуле, яке формує телебачення, Інтернет та неякісна преса. Історики спроможні ретранслювати інформацію про минуле для громадян й показати висновки історичної науки з основних дискусійних і болючих проблем історії України (серед яких, зокрема, спадок Київської Русі, визвольні змагання XVII ст., ОУН і УПА, постаті Мазепи, Петлюри, Бандери та ін.). Громадян дуже розділяють історичні постаті, що може свідчити про надто персоніфіковане сприймання українцями минулого.

У даному контексті доцільним є створення освітніх тематичних теле- та радіопередач, документальних і художніх історичних фільмів, присвячених історичним подіям, видатним постатям. Потрібно зв'язати академічну науку із засобами масової інформації: телеканалами, пресою, радіо. Наприклад, цікавий проект «Історія України» був створений компанією «Star Media», коли всі періоди історії були яскраво представлені у вигляді професійної flash-анімації із озвученням Б. Ступки. Також цикл науково-розважальних передач «Україна: забута

історія» створив телеканал Мега. Канал «Інтер» створив серію анімаційно-документальних фільмів «Країна. Історія українських земель». Це 183 серії з якнайповнішою інформацією по окремих областях, регіонах, містах, значних історичних подіях та постатях України від часів Київської Русі і до минулого століття. Інформація добре сприймається і розрахована на масового глядача через досконалу комп'ютерну анімацію, легкий стиль викладення, цікаві подробиці розвитку нашої країни.

7. Методологічні аспекти. Поряд з явними здобутками, досить живучими є деякі рудименти минулого, які виявляються в певній методологічній розгубленості (особливо серед фахівців старшого покоління), ностальгії за віджилими концепціями й гіпотезами, мовних перешкодах, що стоять на шляху повноти історіографічної поінформованості²². Слід відзначити й про неспроможність окремих дослідників піднятися від вузьких тем до загального бачення епохи. Виходячи із наукових здобутків за часів незалежності, слід впровадити в українську і світову історіографію нову схему-модель історії України в контексті світового історичного процесу, базовану на сучасній методології з відповідною історичною періодизацією і термінологією. Застосування міждисциплінарного підходу при вивченні історії України, зокрема суміжних наук (філософії, соціології, політології) дасть комплексне розуміння історичних проблем.

8. Створення механізму репрезентації української історії за кордоном. Це особливо актуально сьогодні, коли Україна на слуху у всьому світу. Для цього потрібно здійснити переклад історії України на різні мови й популяризувати її за кордоном, в тому числі й посередництвом посольств, українських суспільно-громадських організацій, меценатів. Також надзвичайно важливо дати світу об'єктивну картинку тих процесів, що відбуваються в країні сьогодні.

9. Заповнити прогалини із вивчення окремих аспектів історичного минулого. Деякі улюблені на Заході теми залишаються недостатньо вивченими. Йдеться про історію жінок і жіночих рухів, історію міст, історію етнічних меншин України. Особливо актуальною є історія великої російської меншини, яка майже не вивчена комплексно. Маловивченими залишаються питання

регіоналізму, економічного життя. Актуальною видається історія громадянського суспільства в Україні (слов'янські часи, віче під час Київської Русі, магдебурзьке право, елементи демократії у козацькі часи, шістдесятництво, перемога Євромайдану тощо). Усна історія з перспективи радянської доби української історіографії є надзвичайно актуальною, оскільки вже через десятиліття ці можливості будуть назавжди втрачені.

Одним з важливих напрямів дослідження залишається створення поліетнічної історії наднаціональних державних утворень, у складі одного з яких перебувала Україна, належне опрацювання історії неукраїнських етносів на українських теренах, включення історії України до компаративних студій європейської історії, зіставлення українського етносу з іншими прикордонними спільнотами, конкретні дослідження культурних, суспільних і політичних взаємозв'язків. Темою досліджень повинні стати студії над пра- і проторусько-українським субстратом, в якому ступенево «перетоплювалися» перехідні кочівники-завойовники. Потребує подальшого вивчення проблема «перетікання» княжої Русі-України в Україну козацьку.

В історичній науці бракує досліджень біографій з позицій нової інтелектуальної історії, як відображення нестандартної поведінки героя, що зумів по-своєму актуалізувати тогочасне соціальне середовище.

10. В інформаційну добу нагальним видається оцифрувати всі концептуальні праці з усіх періодів історії України. Це потрібно для науковців, журналістів, політиків при поясненні тієї чи іншої події, для дослідників не з столиці, які часто не мають змоги працювати в центральних архівах. Окрім цього, це систематичне електронне видання джерел з історії України зі всіх її періодів, які зберігаються в українських і неукраїнських архівах. Особливо це видання джерел з історії ХХ ст., зокрема трагічних сторінок історії 1920–1940-х рр. Це потребує систематичної роботи в архівах України, Росії, Польщі, Італії, Німеччини, Франції, Скандинавських країн, США, Канади та інших країнах.

11. Перекладна праця. Це стосується перекладів на українську мову головних західних концептуальних праць з історії,

методології та теорії історичної науки, праць найбільш відомих істориків з різних предметно-дисциплінарних полів історії. Потрібен також переклад українських академічних праць з історії на російську мову. Оскільки значна частина громадян України схильна читати лише російськомовні тексти, вони часто не отримують своєю мовою адекватної інформації про історію України.

---

¹ Склокін В. Суспільна значущість історії в сучасній Україні: деякі попередні міркування // Харківський історіографічний збірник. – Х., 2013. – Вип. 12. – С. 35.

² Гломозда К. Стан української історіографії та визначення її ролі в сучасному суспільстві // Магістеріум. – Вип. 17: Історичні студії. – К., 2004. – С. 85.

³ Колесник І. Історіографічний дискурс в Україні: реалії та прогнози // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології (Київ, 17 червня 2004 р.): матеріали семінару. – К.: (б.в.), 2005. – С. 27–28.

⁴ Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми: [колективна монографія]; за ред. Л. Зашкільняка. – Л.: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2004. – С. 398.

⁵ Смолій В., Удод О., Ясь О. Історія інститутська, історія українська (ювілейні роздуми з проблематики) // УІЖ. – 2012. – № 1. – С. 25.

⁶ Портнов А. «Західні» категорії в українській пострадянській історіографії: мовні зміни в епоху перекладів // Україна модерна. – К., 2010. – Вип. 16 (5). – С. 180.

⁷ Скельчик С. Поєднуючи минуле і майбутнє: українське історіописання після здобуття незалежності // Режим доступу <http://historians.in.ua/index.php/institutsiji-istorichnoji-nauki-v-ukrajini/828-serhii-yekelchuk-poiednuiuchy-mynule-i-maibutnie-ukrainske-istoriopysannia-pislia-zdobuttia-nezalezhnosti>

⁸ Колесник І. Українська історія: між Модерном і Постмодерном // П'ятий конгрес Міжнародної асоціації українців. Соціально-гуманітарні науки / упор. В. Булах; голов. ред. М. Жулинський. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 345, 347.

⁹ Підгасцький В. Модернізм і постмодернізм: уявне минуле чи інваріантне майбутнє? // Режим доступу <http://chtyvo.org.ua/authors/>

Pidhaietskyi_Vitalii/Modernizm_i_postmodernizm_uivavne_mynule_chy_in_variantne_maibutnie7/

¹⁰ Дашкевич Я. Постмодернізм та українська історична наука // Я.Дашкевич «Учи неложними устами сказати правду»: історична есеїстика. – К.: Темпора, 2011. – С. 341–345.

¹¹ Грицак Я. Українська історіографія. 1991–2001: Десятиліття змін // Україна Модерна. – Ч. 9. – К.; Львів, 2005. – С. 66–67.

¹² Колесник І.І. Українська історіографія в полі інтелектуальної історії: Modern or Postmodern // Ейдос. – К., 2005. – Вип. 1. – С. 242–243.

¹³ Склокін В. A laboratory of transnational history. Ukraine and recent Ukrainian historiography / Ed. By G. Kasianov, Ph. Ther. Budapest – New York: CEU Press, 2009. 310 p. // Україна модерна. – 2010. – Вип. 17(6). – С. 297.

¹⁴ Плохій С. Між історією та нацією: Павло Роберт Магочій і переосмислення української історії // Режим доступу <http://krytyka.com/ua/articles/mizh-istoriieyu-ta-natsiieyu-pavlo-robert-magochiy-i-pereosmyslennya-ukrayinskoji-istoriji>

¹⁵ Шкільна історія очима істориків науковців. Матеріали робочої наради з моніторингу шкільних підручників з історії України / упор. та ред. Н.Яковенко. – К., 2008.

¹⁶ Верменич Я. До дискусії про концепцію синтетичної «Історії України» // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – 2010. – Вип. 36. – С. 65, 67.

¹⁷ Якою буде нова національна історія. Лекція Кирила Галушка // <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/11/11/138248/>

¹⁸ Стобецький Р. Підсумок польської історіографії початку ХХІ ст. // Критика. – 2003. – Число 5–6 // Режим доступу <http://krytyka.com/ua/articles/pidsumok-polskoji-istoriohrafiji-pochatku-xxi-stolittya>

¹⁹ Калакура Я. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2014. – Вип. 24. – С. 31.

²⁰ Колесник І.І. Українська історіографія в полі інтелектуальної історії. – С. 227.

²¹ Колесник І. Історіографічний дискурс в Україні. – С. 28.

²² Смолій В. Редакційний анонс // Ейдос. – К., 2005. – Вип. 1. – С. 8.